

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

Ivana Ore

Govorništvo kao nastavni predmet u hrvatskim gimnazijama

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc. Jelena Vlašić Duić

Zagreb, ožujak, 2015.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Ivana Ore

Datum i mjesto rođenja: 13.8.1987. Vukovar

Studijske grupe i godina upisa: fonetika i lingvistika, 2012.

Lokalni matični broj studenta: 304206D

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskom jeziku: Govorništvo kao nastavni predmet u hrvatskim gimnazijama

Naslov rada na engleskom jeziku: Rhetorics as a Croatian grammar school course

Broj stranica: 49

Broj priloga: 1

Datum predaje rada:

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. doc.dr.sc. Elenmari Pletikos Olof

2. dr.sc. Arnalda Dobrić

3. doc.dr.sc. Jelena Vlašić Duić

Datum obrane rada: 31.3.2015.

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

1. -----

2. -----

3. -----

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Govorništvo u obrazovnim sustavima i kurikulima	5
3. Što je retorika?	8
4. Tko je dobar govornik?	10
5. Posljedice nepoznavanja osnovnih govorničkih sposobnosti	11
6. Poučavanje retorike	14
7. Klippertova metoda kao temelj poučavanja	15
8. Govornička škola kao temelj poučavanja u Hrvatskoj	16
9. Nastava govorništva u hrvatskim srednjim školama	17
10. Gimnazija „Fran Galović“ Koprivnica	19
11. XVIII. gimnazija Zagreb	22
12. Privatna jezično-informatička gimnazija "Svijet" Zagreb	24
13. Klasična gimnazija	26
14. Klasična gimnazija „Ivana Pavla II.“	27
15. Govorništvo u OŠ „Ludina“	28
16. Nastava retorike u Sloveniji	28
17. Nastava govorništva u Srbiji	31
18. Prijedlog programa nastave govorništva	32
19. Zaključak	39
20. Sažetak i ključne riječi	41
21. Literatura	42
22. Prilog	46

1. Uvod

Iako se retorika poučava još od antičke Grčke, i iako su komunikacijske kompetencije izrazito cijenjene u današnjem društvu, hrvatski, ali i mnogi europski i svjetski obrazovni sustavi, nemaju poučavanje govorništva u svojim nacionalnim kurikulumima, a umijeće govorenja obrađuje se najčešće samo u sklopu nastave materinskog jezika. Kao i jezik, i govor se promatra kao urođena sposobnost. Osnovnoškolska i srednjoškolska iskustva govore da se u nastavi hrvatskoga jezika prednost daje nastavnim jedinicama iz područja teorije književnosti, dok se stjecanje jezičnog i govorničkog znanja uglavnom pretpostavljaju, stoga se i takvim temama posvećuje manje nastavnih sati.

Ovome radu nije cilj dati kritiku hrvatskoga školskog sustava, nego pokazati zašto je nužno da retorika bude, barem kao izborni predmet, sastavni dio gimnazijskih programa. Istražit će se kako se u hrvatskim gimnazijama odvija poučavanje govorništva, tj. retorike, prikazat će se poučavanje retoričkog umijeća na primjeru regije i iznijet će se prijedlozi za unapređenje poučavanja govorništva u hrvatskim gimnazijama.

2. Govorništvo u obrazovnim sustavima i kurikulumima

Osvrćući se još 2002. godine na hrvatski obrazovni sustav, tadašnji ministar obrazovanja Vladimir Strugar naglašavao je važnost kvalitetnoga odgoja i obrazovanja:

"Sustav odgoja i obrazovanja pridonosi osobnom razvoju svakog pojedinca, osposobljava za kvalitetan život, aktivno i odgovorno sudjelovanje u zajedničkim vrijednostima ljudskog života i stvaralaštva te pridonosi napretku zemlje u svim područjima znanstvenog, društvenog, gospodarskog i kulturnog djelovanja i stvaranja" (Strugar, 2002:7).

No usprkos stalnim najavama brojnih reformi školstva i još tada najavljenoj modularnosti u gimnazijskom programu te težnji k većoj individualizaciji obrazovanja po kojoj bi učenik birao predmete prema vlastitim interesima, takvo što još nije realizirano.

Baranović (2006:8) tvrdi da se "većina kurikulumskih reformi zbiva u širem kontekstu globalnih društvenih i obrazovnih promjena". No koje su to ključne društvene promjene koje utječu na promjene u obrazovanju i kako one utječu na promjene u kurikulumu? Današnje tržište rada teži fleksibilnosti, stalnom učenju, multifunkcionalnim kompetencijama i dinamičnoj komunikaciji, što i Hrvatska nastoji uklopiti u svoj program "društva znanja", no iako je Hrvatska načelno provela određene reforme i donijela Nacionalni okvirni kurikulum, one su bile posljedica nužnosti uvođenja sustavnosti u školski sustav. Osim toga, te reforme su, prema nekim kritičarima obrazovnog sustava (Paar, Flego, Popović, Puljak) imale više-manje samo simboličku i estetsku funkciju te su bile nedorečene, kako se isticalo na znanstvenim skupovima i u medijima tijekom rasprave o kurikularnim reformama¹. Uspoređujući tako 11 europskih nacionalnih okvirnih kurikula s hrvatskim, Baranović (2007) utvrđuje izrazite razlike. Tako hrvatski programi pojedinih predmeta nisu bili dovoljno povezani, odnosno integrirani kao oni europski te nisu razvijali kompetencije poput poduzetništva i informatičko-komunikacijskih kompetencija. "Za Hrvatsku, kojoj je učlanjenje u Europsku uniju predstavljalo jedan od osnovnih strateških ciljeva proteklih desetak godina, uvažavanje europskih strateških opredjeljenja i prilagođavanje europskom obrazovnom kontekstu znači zahtjev za dubljim intervencijama u obrazovni sustav" (Jokić, 2006:80).

¹ <http://info.hazu.hr/upload/file/HKO/Stanko%20Popovic.pdf>

S obzirom na uglavnom lošu trenutnu situaciju na tržištu rada, izražena je usmjerenost na kompetitivnost zaposlenih na radnom mjestu pa je i izrazito važno da se osoba razvije u dobrog govornika. Ne samo kako bi govor bio u službi postizanja nekog cilja u konkretnim događajima, nego i zato što se na temelju govora može mnogo toga zaključiti o pojedincu, kao na primjer njegov stupanj obrazovanosti, regionalna pripadnost i ostale sociokulturne osobine, njegov psihološki profil i fizičke osobine. Tako OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) u svom programu DeSeCo (The Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations), koji se poziva i na zahtjeve organizacija poput UNESCO-a i Svjetske banke te se zasniva na tezi da obrazovanje značajno doprinosi ekonomskom razvoju i socijalnoj koheziji društva, predlaže tri kruga ključnih kompetencija (Baranović, 2006). Prvi krug čine autonomne kompetencije koje se odnose na izražavanje svojih prava, interesa, potreba itd. Drugi krug čine interaktivne uporabe sredstava, koji se, između ostalog odnose i na jezik, tekst i simbole te kao treći krug kompetencija navode funkcioniranje u heterogenim skupinama.

Autonomno djelovanje
Izraziti i braniti svoja prava, interese, granice i potrebe i preuzeti odgovornost Stvarati i provoditi životne planove i osobne projekte Djelovati unutar šireg konteksta
Interaktivna upotreba sredstava
Interaktivno upotrebljavati jezik, simbole i tekst Interaktivno upotrebljavati znanje i informacije Interaktivno upotrebljavati (novu) tehnologiju
Funkcioniranje u heterogenim grupama
Uspostavljati dobre odnose s drugima Surađivati s drugima Upravlјati (kontrolirati) i konstruktivno rješavati konflikte
Prema: D.S. Rychen and A. Tiana, Developing Key Competencies in Education International Bureau of Education, UNESCO, Paris, 2004: 20

Slika 1. Tri kruga ključnih kompetencija prema DeSeCo-u (Baranović, 2006)

Kao što možemo vidjeti, komunikacijske kompetencije nalaze se u sva tri kruga, u prvome retoriku nalazimo u obliku same strukture govora, njegovih ciljeva, argumentacije, djelovanja u društvu, u drugome se odnosi na stil i izražajnost, informativnost i sredstva komunikacije, a u trećem se naglašavaju socijalne kompetencije te poznavanje raznih oblika govorništva kako bi osoba ostvarila optimalan kontakt u *ad hoc* skupini.

Također i radna grupa Europske komisije navodi tri područja kompetencije koja bi se obavezno morala usvajati unutar obrazovnog sustava, a ona se uvelike slažu s DeSeCo-a

programom, to su: transfernost (važenje ili primjenjivost u različitim kontekstima), multifunkcionalnost (korištenje za postizanje više ciljeva) i opće važenje temeljnih kompetencija za sve pripadnike društva (zahtjev da se omogući svim pojedincima da ih steknu) (prema: Baranović, 2006). Nastava retorike izvrsno se i ovdje uklapa u sva tri područja obaveznih kompetencija koje bi se trebale poučavati.

Naposljetku, težnja za holističkim obrazovanjem ne može isključiti govorništvo kao nastavni predmet s obzirom na to da je govor dio svakog nastavnog predmeta i najčešći način izražavanja znanja i primanja znanja u svim područjima, bilo da se radi o klasičnom predavanju, reprodukciji znanja prilikom ocjenjivanja, usmenom referatu ili radu u grupama. Jezik, kao i govor, svakodnevno je sredstvo poučavanja, ali ne smijemo zaboraviti, ma koliko se to možda zanemarivalo, da jest i treba biti i predmet poučavanja.

Brojni strani i domaći autori ističu važnost kvalitetnog institucionalnog obrazovanja, kako bi i samo gospodarstvo nacije prosperiralo, ali i na globalnoj razini kako bi učenici jedne zemlje mogli jednog dana biti kvalitetni radnici u drugoj zemlji (Bejaković, 2005), a kako Kišiček i Stanković (2014) ističu, umijeće javnog govora znatno i nedvojbeno utječe na uspjeh pojedinca, ali i društva u cjelini.

Kako se hrvatskom obrazovnom sustavu predbacivalo nekvalitetno učenje, predavanje *ex cathedra*, premala uključenost samih učenika u proces i reproduciranje znanja bez promišljanja o istome, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa na čelu s ministrom Radovanom Fuchsom donijelo je 2011. Nacionalni okvirni kurikulum (NOK) u kojemu se kao ciljevi ističu usmjerenost prema kompetencijama, odnosno prikazivanje što bi učenici tijekom svog obrazovanja trebali naučiti te za što bi nakon obrazovanja trebali biti osposobljeni; između ostalog kompetencija komunikacije na materinskom jeziku i kompetencije kulturne svijesti te izražavanja u sklopu kojih bi učenici trebali ovladati pisanim i govornim izražavanjem, ali i steći kompetencije slušanja, razumijevanja i reproduciranja.

Kako bih prikazala kolika je važnost govorničke kompetencije i unutar kojih programa se planira njihovo poučavanje, izdvajam sljedeća dva odlomka iz NOK-a koja se bave usmjerenošću prema kompetencijama:

"Komunikacija na materinskomu jeziku odnosi se na osposobljenost za pravilno i stvaralačko usmeno i pisano izražavanje i tumačenje koncepata, misli, osjećaja, stavova i činjenica te jezično međudjelovanje u nizu različitih društvenih i kulturnih situacija: obrazovanje, rad, slobodno vrijeme i svakodnevni život; uključuje također razvoj svijesti o utjecaju jezika na druge i potrebi upotrebe jezika na pozitivan i društveno odgovoran način."

"Kulturna svijest i izražavanje odnose se na svijest o važnosti stvaralačkoga izražavanja ideja, iskustva i emocija u nizu umjetnosti i medija, uključujući glazbu, ples, kazališnu, književnu i vizualnu umjetnost" (Nacionalni okvirni kurikulum, (2011:17).

Ovaj kurikulum pretpostavlja razvoj učenikovih govorničkih sposobnosti kroz dva područja; jezično-komunikacijsko te društveno-humanističko.

3. Što je retorika?

Postoje različiti pristupi iz kojih proizlaze i različite definicije retorike. U članku koji preispituje interdisciplinarnost moderne retorike Aleksandrov-Pogačnik (2007:23) određuje retoriku kao "disciplinu koja upućuje kako na kultiviran, uvjerljiv i svrhovit način sročiti određenu govornu poruku, odnosno ostvariti govornu komunikaciju". Retoriku kao interdisciplinarnu znanost Španjol Marković (2008) povezuje sa psihologijom, lingvistikom, fonetikom, semiotikom, stilistikom, komunikologijom i neverbalnom komunikacijom, a činjenica da je toliko interdisciplinarna svjedoči i o njejoj značajnoj uporabi u mnogim područjima ljudskog djelovanja, no za razliku od antike kada se retorikom sustavno bavilo unutar jednog područja, danas se stručnjaci iz ostalih područja smatraju poznavateljima govorničkog umijeća, što predstavlja moguću opasnost za kvalitetno podučavanje retorike.

Umijeće retorike je alat kojime nastojimo ostvariti različite ciljeve, kao što su na primjer u sudstvu branjenje svoje strane istine, u politici pokretanje masa, lobiranje za svoje stavove, u

gnoseološkom procesu dolazak do spoznaje, u poetici stvaranje i slično, ali isto tako retorika je disciplina kojoj su potrebna znanja brojnih drugih disciplina kako bi oblikovala svoju poruku, stoga vrstan retoričar mora imati izgrađene dobre temelje na području logike, stilistike, estetike, socijalnih odnosa, komunikologije, ali i anatomije te fizike.

Govoreći o retorici kao javnom govoru usmjerenom slušačima Škarić (2008) napominje da se on drugačije i vrednuje nego onaj privatni. On tako izlazi iz područja pukog sporazumijevanja iz čega, dakako, slijede, i veći interesi, ali i znatnija odgovornost govornika za izgovorenu poruku, stoga je potrebno da i primatelj poruke shvati odgovornu zadaću aktivnog slušanja i analize izrečenog te ne bude samo pasivni slušač.

Kvintilijan (1985) je retoriku definirao kao nauku o dobrom izražavanju kojoj je cilj, a time i krajnja svrha dobro govoriti, no pokušavajući dati definiciju svjedoči o brojnim neslaganjima pri ulasku u suštinu predmeta retorike i čovjekova odnosa prema njoj, odnosno je li ona nauka, umijeće, vrlina, snaga ili umjetnost. No gotovo svi autori antičkoga doba poput Cicerona, Platona, Aristotela, Gorgije ili Hermagore, bez obzira na to ističu li više svoju sklonost prema retorici etosa, patosa ili logosa, smatraju li retoriku istinom ili vjerojatnošću te slažu li se da je zadaća i snaga retorike, a ujedno i najuočljivije obilježje upravo uvjeravanje, neovisno o tome kakav mu predznak davali. Osim tumačenja retorike kao govorničkog umijeća, uz nju se ponekad veže i pejorativno značenje kao puko, besadržajno govorenje, u kojemu prevladavaju rječitost, ljepota forme, stila i koje teži k manipulaciji. I upravo definicija retorike kao *ars bene dicendi* nameće brojna etička pitanja ovome umijeću.

Za Platona (Beker, 1997) retorika je psihagogija ili vođenje duša stoga govornik mora pridavati pozornost svijesti onih kojima se obraća, profilu slušatelja i prilagoditi tome svoj govor.

Ističući važnost učenja govorništva, Kišiček i Stanković (2014:10) retoriku vide kao disciplinu "koja uči i kako razmišljati, kako logički povezivati i zaključivati, kako biti kreativan i originalan u osmišljavanju ideja".

Upravo činjenica da ne postoji slaganje oko toga treba li retorika biti usmjerena k vjerojatnosti ili istini, razilaženje oko toga je li ona umijeće temeljeno na istini ili samo prividu iste mora biti poticaj za odgoj i obrazovanje ne samo čestitih retoričara koji posjeduju govorničko umijeće, nego i kritičnih slušatelja koji će onda sami procjenjivati prihvaćaju li

poruku kao krajnju istinu. Velika se manipulativna moć krila u umješnoj retorici antike, dok u današnjici ona počesto iskorištava globalizaciju i opsege masovnog društva sklonog materijalnosti, konzumerizmu i stvaranju vlastite ugode pa je važno kritički reagirati, a ne biti samo dio mase koja pasivno prima govor i dopušta da vješti poznavaoци govorničkog umijeća iskorištavaju čežnje i želje kako bi radili u svoju korist. Propitkujući čemu obrazložbena povijest retorike, Meyer (2005) tvrdi da retorika u našem dobu doživljava novi procvat jer su s padom Berlinskog zida nestale ideologije i veliki ideolozi te je stoga i komunikacija dobila slobodan prostor i maha, no upravo ta svakodnevnost globalne komunikacije i kamufliranje ideologija otupljuje primatelje poruke, stoga je važno da poznaju temelje govorništva kako bi mogli stati u obranu komunikacijskog prostora od stalnog nadiranja buke i demagogije.

4. Tko je dobar govornik?

Još su antički filozofi i retoričari ukazivali na to da dobar govornik nije samo onaj koji vlada govorničkim umijećem, odnosno da nije dovoljno da govornik poznaje sva tri stila govora i da podjednako dobro vlada i tehničkom stranom govora. On mora poznavati sve dimenzije ostvaraja jezika i govora poput prozodije i ortoepije, dobro poznavati vlastiti jezik, ali ga znati prilagoditi razini obrazovanja publike. Neki od njih, poput Kvintilijana i Aristotela stavljali su naglasak na čestitost govornika kao osobe kao preduvjet za bivanje dobrim govornikom, tako Kvintilijan zatvara svoje *Obrazovanje govornika* poglavljem o kvalitetama govornika, a u priču uvodi zaključkom o tome da samo čestit i valjan čovjek može biti govornik (Kvintilijan, 1985) jer moralne vrijednosti koje posjeduje primoravaju ga na to da i govori istinito. Da dobar govornik mora posjedovati i širinu znanja i opće kulture, kao i rječitost, uz Kvintilijana su uočili i Izokrat i Ciceron (Kišiček, 2011).

I Kvintilijan i Ciceron, a i mnogi drugi kasnije, slažu se oko toga da dobar govornik mora umjeti prilagoditi stil i izbor riječi publici koja se pred njime nalazi i "ne služiti se stilom koji odudara od uobičajenog načina izražavanja i govorne prakse zasnovane na zdravom razumu" (Beker, 1997:59). Nejasnoća izraza, previše poetičnosti, opetovano korištenje slušatelju nepoznatih izraza, čini se, jedino što ima za cilj jest izazvati divljenje publike i udaljiti ju od

sadržaja govora. Što možemo uočiti da i današnji domaći, ali i strani političari koriste kako bi svojom retorikom privukli potencijalne glasače, koji počesto ne razmišljaju o argumentaciji, nego se vode osjećajima i osobnim stavovima. Čvrst karakter, etos govornika u situacijama kada su emocije slušatelja uzavrele i manje se pozornosti pridaje argumentima i logici, dodatno se javlja kao i "čimbenik koji učvršćuje valjanost iznesenih argumenata" (Meyer, 2008:39).

Patetiku i uzvišenost stila valja izbjegavati jer koliko god govornik ciljao na emocije, pretjerivanje bez nužne argumentacije ne čini osobu cijenjenim govornikom. Dakako, emocije treba na primjeren način unijeti u govor kako bi on bio dinamičan. Duhovitost je poželjna karakteristika, no i s njom valja oprezno, ona treba biti umjerena i primjerena, što svakako osporava vulgarnost i neumjesnost. Govornik bi trebao biti i dosjetljiv kako bi se lakše snašao u raznim *ad hoc* govornim situacijama. Nadalje je važno uvježbavati pamćenje kako bi izvedba govora kontinuirano i lako tekla, učvrstiti samopouzdanje kako bi se ostavio ukupni dojam uvjerljivosti, nepokolebljivosti i kredibiliteta te izgradio utisak govornika s karizmom. Također je dobro poznavati psihologiju kako bi se istančala sposobnost predviđanja reakcija publike, a potrebno je težiti i ugodnom glasu i usavršavanju neverbalne komunikacije.

5. Posljedice nepoznavanja osnovnih govorničkih sposobnosti

Nužno je znati razlikovati da jezična osposobljenost poput razumijevanja teksta, pravilne uporabe morfoloških ili sintaktičkih struktura, koju učenici stječu kroz obrazovanje, nije jednaka komunikacijskoj kompetenciji. Nerijetko se događa da učenici imaju oskudan vokabular, ne dovršavaju rečenice te one ostaju krnje strukture, imaju poteškoća pri verbaliziranju svojih ideja ili imaju neugodu prilikom govora pred većom skupinom ljudi. No to nije trenutni problem koji se veže samo uz obrazovanje, nego su njegove posljedice dalekosežnije jer je sposobnost govora i komunikacije s drugima ključna kako bi se pridonosilo zajednici i u njoj funkcioniralo (Kišiček i Stanković, 2014). S obzirom na to da učenici oskudnih govorničkih sposobnosti izlaze na tržište rada, na kojem se komunikacijske kompetencije sve više vrednuju, oni koji nisu prirodno talentirani ili nisu imali sreće da

pohađaju škole u kojima je retorika bila izborni ili fakultativni predmet, ili pak nisu imali profesore koji su poticali razvoj komunikacijskih kompetencija, moraju pribjegavati sve brojnijim privatnim retoričkim školama ili tečajevima poslovne komunikacije, stoga je nužno povezivanje zahtjeva tržišta rada s nastavnim planom i što hitnije pokretanje plana za poučavanje retorike.

S jedne strane, profesori se žale na svoje učenike koji prilikom usmenog odgovaranja ne posjeduju dovoljno kompetencija kako bi jezično i govorno zadovoljili, dok s druge strane tijekom cijelog obrazovanja ne postoji predmet koji bi djecu usmjerio i poučio kako održati govor, prezentaciju, referat ili kako napisati rad. Obično se takve upute daju ili tijekom zadavanja određenog zadatka ili kada se javi problem, odnosno kad bude vidljivo da učenik nije shvatio profesorove namjere.

Kao probleme, tj. posljedice koji nastaju iz nepoučavanja retorike u školama vidim i lošu opću kulturu govora u javnom životu, ali i društveno prihvaćanje iste, bilo da se radi o medijima, politici, poslovnom svijetu ili kakvom drugom području u kojem svjedočimo javnome govoru. Tako se često kritizira političare zbog njihove govorničke nekulture, nejasnoće, nelogičnosti, apstrakcija ili prečestog korištenja fraza, a o argumentacijskim sposobnostima da i ne govorimo. Stoga smatram da bi trebao postojati predmet, ili više njih, koji će na nacionalnoj razini povezati govorničke, ali i komunikacijske kompetencije. Iako je, zbog interdisciplinarnosti i čestog preklapanja, teško i gotovo nepotrebno jasno razdijeliti ova dva područja, govorničkim kompetencijama smatram isključivo one vještine koje spadaju u područje retorike, odnosno javnog govorenja, dok komunikacijske kompetencije prelaze to područje te ulaze i u sferu pisane komunikacije, poslovnog komuniciranja, odnosno zajedno s informacijskim znanostima tvore komunikologiju.

U svom priručniku za učenje retorike i javnog nastupa „*Moć uvjeravanja*“ Mirela Španjol Marković (2008) svjedoči kako retorika nije samo umijeće koje je bilo vrijedno poučavati u razdoblju antike i donosi razloge za poučavanje govorništva u modernom, globalnom svijetu. "Komunikacija je sastavni dio profesionalne karijere gotovo svakog čovjeka" (Kišiček i Stanković, 2014:119). U razdoblju tržišne privrede i suvremenog menadžmenta važno je biti konkurentan, jedinstven, moći uspješno prezentirati svoj proizvod i motivirati željenu publiku. Krajem 20. i početkom 21. stoljeća dolazi do ubrzanog razvoja medija i globalizacije, u tome razdoblju javna komunikacija postaje svakodnevna i dostupnija

pojedincu kao javnom akteru, time je on izloženiji javnom govoru, kojim se na njega utječe, ali se i od njega više očekuje, budući da su njegove govorničke sposobnosti često alat za postizanje uspješnosti, bile one pregovaračko umijeće u poduzetništvu, uspješno prezentiranje u znanosti, dostojanstveno komuniciranje u javnom mediju, vješto političko govorništvo, uvjerljivi govor u sudskoj praksi, ili pak umijeće poduke. Radom na vlastitim govorničkim sposobnostima osoba ne utječe samo na javnost, nego i radi na sebi. Oni kojima javni nastup ne predstavlja nikakav problem, imaju i izgrađen imidž i samopouzdanje, uvježbanu sustavnost i konciznost mišljenja oko kojeg oblikuju govor, sposobnost koncentracije kako bi se poruka prenijela publici, što svakako pridonosi i smanjenju treme pri javnome govoru, a povećava govorničku uvjerljivost. Uz sve ovo, retorika potiče na toleranciju, prilikom izlaganja vlastitog stava, tijekom debate, govornik mora biti svjestan drugih mišljenja, umjeti prihvatiti ih, barem kako bi ih mogao pobiti i nametnuti vlastitu argumentaciju.

Problema u vezi s uvođenjem nastave retorike u hrvatske škole ima mnogo, a tiču se stanja u školama i školskom sustavu, ali to nije tema ovoga rada i njima se ovdje nećemo baviti. Navest će se samo neki od tih problema. U razredima je oko 30 učenika, pa se zbog vremenske ograničenosti ne može svim učenicima dati prilika da aktivno pokažu što su naučili, a za ovaj je predmet ključna i praktična primjena znanja i uvježbavanje. Učenici i dalje, usprkos reformama, ne mogu birati predmete prema svojim interesima. Kada se izborna nastava retorike, primjerice, u jednoj privatnoj gimnaziji ponudila kao jednakovrijedna etici i vjeronauku i kao takva ušla u konačni zbroj ocjena, došlo je do problema i inspekcijskog nadzora škole, a kao mogućnost navodilo se i poništenje učeničkih svjedodžbi.² Unatoč brojnom osposobljenom kadru, školama se ne isplati angažirati profesore radi izvođenja jednog nastavnog predmeta sa smanjenom satnicom, stoga nastavu govorništva često izvode profesori hrvatskog jezika koji nisu educirani za izvođenje ovoga predmeta. To su tek neki problemi koje hrvatski obrazovni sustav mora riješiti kako bi se omogućio ulazak retorike u škole.

² <http://www.srednja.hr/Novosti/Hrvatska/Varazdinska-gimnazija-na-udaru-inspekcije-Ucenici-upisivali-faks-bez-ocjene-iz-etike-ili-vjeronauka>

6. Poučavanje retorike

Kao što i dijete usvaja jezik slušanjem i oponašanjem odraslih, tako bi se i u nastavi retorike trebalo težiti tome, da se uz teorijski dio nastave učenicima omogući slušanje (i gledanje) primjera, analiza istih, iznošenje zaključaka temeljenih na povezivanju teorijskog dijela s primjerom, a tek potom izvedba vlastitog govora, temeljena na usvojenim znanjima.

"Govorništvo je predmet, koji je u cjelini zamišljen kao zaokret od klasične, tradicionalne nastave. Upravo zbog prirode predmeta, zbog temeljnog cilja – razvoja komunikacijskih vještina, u prvom planu nije pamćenje činjenica, već poticanje učenika kako bi se oni, što je više moguće, oslobodili u govoru i kako bi maksimalno aktivirali svoje sposobnosti izražavanja. Zato se kombiniraju različite nastavne metode kojima se učenike potiče na djelovanje, a prednost je dana suradničkom učenju" (prema Novosel, L.).³

Ovaj nastavni predmet zahtijeva odmicanje od individualnog učenja i stavljanje naglaska na grupni rad, rad u paru, projektne zadatke, igranje uloga i ostale načine kooperativnog sudjelovanja u nastavi.

I nakon zlatnog doba antičke retorike, govorničko se umijeće u srednjem vijeku poučavalo unutar skupine *septem artes liberales*. Retorika je uz gramatiku i logiku činila *Trivium*, dok su ostala četiri umijeća - aritmetika, geometrija, astronomija i glazba činile *Quadrivium*. U njemačkim se školama retorika poučavala do 1848. godine, kada je došlo do reforme školstva, a s njom i do ukidanja nastave retorike. Danas se komunikacijske kompetencije usvajaju u školama u kojima se izvodi nastava s novim pedagoškim metodama, primjerice prema Klippertovoj metodi uvježbavanja, kao dio takozvanog komunikacijskog tečaja unutar stručnih predmeta u višim razredima osnovne škole, tj. od petog do devetog razreda (Lovrinčević, 2007).

³<https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2010/01/30/nastava-izbornog-predmeta-govornistvo-u-gimnaziji-%E2%80%9Efran-galovic%E2%80%9C-koprivnica/>

7. Klippertova metoda kao temelj poučavanja

Heinz Klippert unaprijedio je modernu njemačku pedagogiju razvijajući brojne pristupe poučavanju kojima se prevladavaju pojedinačni ciljevi učenja, a naglasak se stavlja na razvijanje kompetencija, pogotovo komunikacijskih i socijalnih te učenje savladavanja konkretnih problema. Stoga Klippert (1995) nudi pet koraka u nastavi u svrhu poboljšanja poučavanja govorničkih umijeća .

Prvi korak je najopćenitiji i odnosi se na propedeutske vježbe koje se tiču problema svakodnevne komunikacije i tijekom kojih učenici odgovaraju na pitanja, sažimaju gradivo prethodnog sata ili sudjeluju u asocijacijskim vježbama. U drugom se koraku kroz rad u manjim skupinama učenike potiče na slobodan govor i prepričavanje, kako bi se otklonila neugoda od javnog izražavanja te da bi se unaprijedio govornički izričaj. Kroz treći korak učenici utvrđuju već otprije poznata pravila o komunikaciji, kao primjerice slušanje partnera, postavljanje pitanja, ili korištenje argumentacije, vodeći „jedan na jedan“ razgovor u obliku intervjua na zadanu temu, razgovora za posao, *talk showa* ili nekog drugog oblika. Četvrti korak tiče se kompliciranijih elemenata retorike, kao što su npr. preispitivanje i analiza argumentacije u određenom tekstu ili sastavljanje neke vrste govora po zadanim pravilima. U zadnjem se koraku sistematiziraju prikupljena teoretska znanja koja se kroz insceniranje različitih govornih situacija praktično uvježbavaju te se kroz refleksiju i samorefleksiju propituje usvojenost kompetencija.

Klippertov koncept poučavanja retorike može se ocijeniti metodološki vrlo važnim jer slijedi korake koji se jednostavno nadograđuju. Koncept povezuje teorijska i praktična znanja, sistematizira gradivo te uvježbava kroz realne situacije koje su bliske učenicima, a i daje im određenu dozu slobode u odabiru tema i načina na koje će se obrađivati. Nudeći učenicima veću količinu odgovornosti, potiče i njihovu samostalnost u radu, a profesora čini moderatorom nastave i usmjeravateljem učenika prema što samostalnijem usvajanju kompetencija, što i učenike čini zadovoljnijima i razbija poznatu rutinu u učionici.

Na njemačkom govornom području poučavanje govorništva već je nekoliko desetljeća prepoznato kao nužno i radi se na njegovom razvitku unutar nastave, ali i kroz izvannastavne aktivnosti, pa postoje brojni priručnici, tečajevi, ali i *online* pomagala za učenje (npr.

www.rhetorik.ch ili www.rhetorik-netz.de) koji daju potpuni pregled prikupljenog znanja o retorici uz primjere, vježbe i raznovrsne materijale. Retorika, pak, u Hrvatskoj tek počinje zauzimati svoj prostor u nastavi.

8. Govornička škola kao temelj poučavanja u Hrvatskoj

Osim nekolicine škola, koje su retoriku uvrstile u svoj nastavni program, privatnih tečajeva koji su prepoznali važnost govorništva u današnjem društvu i poslovnom svijetu, razvijanjem komunikacijskih kompetencija srednjoškolaca već se više od dva desetljeća bavi se i Govornička škola Ivo Škarić, pokrenuta 1992., zbog organizacijskih poteškoća prestala se održavati od 2013. Za razliku od većine gimnazijskih programa retorike, Govornička škola na svojim internetskim stranicama⁴ veoma jasno izlaže svoj program rada koji uključuje ciljeve, metode i sadržaje koji se dijele na obavezne (opće govorničke vještine, govornička pravila i upute, govornički žanrovi), ostale obavezne (vježbe iz govorništva, traženje podataka na internetu, jutarnja tjelovježba, programirane športske aktivnosti) i izborne sadržaje poput voditeljstva, RTV - novinarstva, promičbene poruke, scenskog govora, recitacije, debate, govora na tuđem jeziku, ortoepskih vježbi, pjevanja i sl. Programi su se izvodili u pet stupnjeva, a škola je trajala osam dana i bila je organizirana u obliku radionica u malim grupama s mentorom, a neki su se sadržaji, poput dijagnoze govornog statusa, ortoepskih i ortofonskih vježbi, impostacije pjevačkoga glasa ili recitacije izvodili individualno. Stupanj govorničke škole završavaju je javnim nastupom i natjecanjem govornika.

Izvedbeni plan i program Govorničke škole Ivo Škarić mogao bi poslužiti kao polazište za stvaranje jedinstvenog srednjoškolskog programa nastave govorništva.

⁴ <http://www.ffzg.unizg.hr/fonet/gs/>

9. Nastava govorništva u hrvatskim srednjim školama

Kako govorništvo kao nastavni predmet još uvijek izostaje iz većine srednjih škola u Hrvatskoj, nastavnici ni nisu dužni izvoditi nastavu prema određenom programu, nego ga oblikuju i provode prema vlastitom nahođenju o važnosti pojedinih cjelina i prema učeničkim potrebama. Program fakultativne nastave i izvannastavnih slobodnih aktivnosti učenika donosi nastavničko vijeće škole u skladu s interesima i sklonostima učenika, potrebama životne sredine i sastavni su dio godišnjeg plana i programa škole, dok izborni dio nastavnog plana i programa donosi ministar.⁵

Struktura Nacionalnog okvirnog kurikuluma tako razlikuje: 1. jezgrovni kurikulum, koji se odnosi na sve učenike, jednak je i obavezan za sve, izuzev učenika s teškoćama te se ocjenjuje brojčanom ocjenom, 2. razlikovni kurikulum, u koji spadaju jedan ili više izbornih nastavnih predmeta ponuđenih na nacionalnoj i/ili školskoj razini, čini dio obrazovnog standarda učenika pa se stoga i ocjenjuje brojčanom ocjenom i 3. školski kurikulum koji se odnosi na fakultativne predmete, dodatnu i dopunsku nastavu, izvannastavne aktivnosti, projekte, ekskurzije i druge ponude škole te se može i ne mora ocjenjivati brojčano ili opisno. Kao mogući fakultativni predmeti navode se⁶: Profesionalna orijentacija i vlastita budućnost, Informacijsko-komunikacijska tehnologija, Građanski odgoj i obrazovanje, Kultura govora i slušanja, Govorništvo, Medijska kultura, Hrvatska tradicijska kultura, Arhitektura, Okoliš i kulturna baština, Dramski odgoj, Prevencija ovisnosti, Domaćinstvo, Ručni rad, klasični i strani jezici te mnogi drugi koje škola može programski izraditi te ih ponuditi učenicima, vodeći računa o njihovim potrebama, o općeobrazovnim vrijednostima i ciljevima te temeljnim kompetencijama. Škole mogu samostalno kreirati i druge nastavne predmete, module, projekte i aktivnosti.

⁵ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi

(Objavljeno u "Narodnim novinama", br. 87 od 25 srpnja 2008, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12)

⁶ Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011).

U svojem istraživanju koje je obuhvaćalo analizu školskih kurikula 85 javnih i privatnih gimnazija u Hrvatskoj provođenje nastave govorništva utvrdila sam u sljedećim hrvatskim gimnazijama:

- XVIII. gimnazija Zagreb
- Privatna jezično-informatička gimnazija "Svijet"
- Opća privatna gimnazija Zagreb
- Privatna gimnazija Varaždin
- Prva privatna gimnazija Zagreb
- Klasična gimnazija Zagreb
- Gimnazija "Fran Galović" Koprivnica
- Zagrebačka umjetnička gimnazija
- Privatna umjetnička gimnazija Zagreb
- Privatna gimnazija i ekonomsko-informatička škola "Futura"
- Klasična gimnazija "Ivana Pavla II." Zadar

Kao što se iz priloženog popisa može vidjeti, privatne škole stavljaju veći naglasak na usvajanje govorničkih kompetencija kao nužnih za stvaranje temelja za buduće stručne napretke u mnogim područjima, dok se u državnim obrazovnim ustanovama uglavnom program retorike odvija na inicijativu profesora koji žele pridonijeti kurikulu svoje škole, a pojedine škole imaju organizirane debatne skupine u sklopu kojih učenici osim o pravilima debate uče i općenito o govoru, argumentaciji, javnom nastupu, itd. Tijekom istraživanja utvrđeno je i izvođenje govorništva u jednoj osnovnoj školi u sklopu izvannastavnih aktivnosti⁷.

⁷ http://os-ludina.skole.hr/upload/os-ludina/newsattach/321/Skolski__kurikulum.pdf

10. Gimnazija „Fran Galović“

Zasigurno najpregledniji program izvođenja nastave govorništva donosi Gimnazija „Fran Galović“ u Koprivnici. Nastavu govorništva za učenike četvrtih razreda ove gimnazije od 2004. vodi Lidija Novosel, profesorica kroatistike i komparativne književnosti, a program je "napravljen kao sinteza izbornih programa jezičnog izražavanja iz sva četiri razreda"⁸, dok se kao svrha nastavnog predmeta navodi razvoj na tržištu rada veoma cijenjenih komunikacijskih vještina, poboljšanje govornih sposobnosti te savladavanje treme i straha od javnog govora. Gimnazija „Fran Galović“ prepoznala je govorništvo kao "alat demokracije"⁹, ali i značaj "uvjeravajućeg elementa jezika"¹⁰ kako u političkoj, tako i u poslovnoj i javnoj sredini, te uvidjela korisnost i primjenjivost u svim budućim područjima rada svojih učenika. Kao osnovna zamisao pri provedbi ovoga programa iznesena je težnja da se učenike potakne "da što jasnije osmisle sadržaje koje žele izlagati (što podrazumijeva kvalitetno istraživanje, skupljanje informacija, usustavljivanje podataka, uočavanje bitnih podataka, organizaciju građe, argumentiranje i dokazivanje određenih teza), da u javnom nastupu budu uvjerljivi i sigurni (što uključuje svladavanje treme i straha u bilo kojem obliku govorenja pred skupinom ljudi) i da usvoje sposobnost što sadržajnijeg i kvalitetnijeg usmenog izražavanja."¹¹

Svaki od ovih pojedinačnih ciljeva prikazan je i u izvedbenom planu i programu nastavnog predmeta, kao i u programskoj građi koja je mrežno dostupna¹². U podrobno razrađenom programu koji se odvija u 64 nastavna sata, gradivo je podijeljeno na nastavne teme i nastavne jedinice, a navedene su nastavne metode i oblici rada, kao i vježbe i samostalni rad učenika vezan uz određenu cjelinu te metodičko-didaktičke napomene.

Nakon uvodnog sata posvećenog upoznavanju učenika s važnošću govornog umijeća, kroz razgovor i tumačenje, slijede dva školska sata skupnog istraživačkog rada na tekstu i diskusija

⁸ <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2010/01/30/nastava-izbornog-predmeta-govornistvo-u-gimnaziji-%E2%80%9Efran-galovic%E2%80%9C-koprivnica/>

⁹ ibid.

¹⁰ ibid.

¹¹ ibid.

¹² <http://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/izvedbeni-plan-i-program-izbornog-predmeta>

kroz koju se nastoji motivirati učenike na proučavanje govorništva i uvid u karakteristike dobrog govora. Kroz dva školska sata prezentacija i tumačenja uči se o povijesti govorništva te se isti fond sati posvećuje modernim govorničkim žanrovima i vrstama koje se onda oprimjeruju u narednim satima. Tako su u četiri školska sata analizirani, diskutirani, uspoređeni i uvježbani intervju, oluja mozgov, diskusija, uvjeravalački, informativni i svečani govori, pohvalni, improvizirani, čitani i pripremljeni govor. Tomu slijedi devetnaestosatno učenje o pripremi govora u kojemu se osim načina prikupljanja građe, nacrtu i dijelovima govora poučava i o logici u govoru, dokazivanju, argumentaciji, stilu i retoričkim figurama. U sklopu ove nastavne cjeline provodi se i analiza te vrednovanje učeničkih samostalnih radova na temelju kojih se onda i zaključuje o uspjehu na polugodištu. U nastavnoj temi "izvedba govora" učenici u petnaest školskih sati uče o savladavanju treme kroz igre uloga, izvode vježbe za poboljšanje glasa i dikciju, uočavaju značaj neverbalne komunikacije analizirajući primjere i izvodeći vježbe gestikulacije, analiziraju i uspoređuju novinske članke (npr. Ivana Prgomet *Retorika i komunikacija hrvatskih poduzetnika i političara*). Zadnja tri sata ove cjeline posvećena su grupnom istraživačkom radu na primjeru govora Martina Luthera Kinga *I have a dream*. Istraživački rad služi kao sinteza svih elemenata govorništva te je cilj da učenici kroz rad na tekstu, analizu, diskusiju i usporedbu uoče karakteristike govorničkog umijeća. Tijekom učenja o slušanju govora učenike se potiče na razvoj kritičkog mišljenja i stava prema oblicima manipulativnog govora kako bi pri sljedećoj nastavnoj temi - rad na govorima - mogli kvalitetno analizirati poznate, antologijske govorničke primjere, ali i one svojih kolega, koji se na kraju školske godine izlažu. U osam školskih sati učenici uče slušati i izrađivati bilješke, te su im prezentirani ideološki i propagandni govor, kao i govor masovnih medija, koji analiziraju i uspoređuju u skupinama. Zadnja devetosatna cjelina sastoji se od skupne analize poznatih govora (npr. Winstona Churchilla i Vlade Gotovca), sastavljanja vlastitih govora prema usvojenim znanjima te analize i vrednovanja ostalih učeničkih govora.

Kako nastava govorništva ne može biti samo frontalnog karaktera, brojne su nastavne metode i oblici rada kojima se nastavnik služi prilikom izvođenja ovoga predmeta poput skupnog istraživačkog rada, diskusije, nastavnih listića, rada na tekstu i komparativnih metoda, tumačenja, heurističkog razgovora, računalnih prezentacija, analize audio- i videoprimjera, snimanja videokamerom i ostalo. Vježbe i samostalni radovi učenika, izloženi u ovome programu, vezani su uz aktivno usvajanje pojedinih cjelina kroz, primjerice, izradu prezentacija, mentalnih mapa (*mind-mappinga*), iznalaženje vlastitih primjera, ili izvođenja

govornih vježbi i vježbi za dikciju. Metodičko-didaktičke napomene odnose se na povezivanje pojedinih lekcija uz druge nastavne predmete, upućivanje učenika na svakodnevne teme i primjere ili poticanje na prepoznavanje manipulativnih tehnika u govoru. Ovakav oblik nastave odmiče od klasičnog ocjenjivanja usmenom ili pismenom provjerom, stoga se naglasak stavlja na individualni napredak učenika, postojano ispunjavanje zadataka te projektnu nastavu.

Programu je priloženo i pregršt kreativnih vježbi za argumentaciju, glas i izgovor, prevladavanje treme i neverbalnu komunikaciju. Kako bih prikazala narav ovih vježbi citiram jedan od primjera:

"Lopta pobijanja:

ovom vježbom učenici se uvježbavanju u iznalaženju argumenata za određenu tezu. Sjedi se u krugu. Voditelj ima lopticu koju baca pojedinim učenicima izgovorivši određenu tezu. Tko uhvati loptu, mora brzo dati argument za ili protiv izrečene teze te baca lopticu dalje. Sljedeći učenik mora ili pobiti argument ili ga osnažiti. Vježba se nastavlja dok netko više ne zna što bi rekao, što znači da je određena tema iscrpljena. Tada voditelj zadaje novu tezu. Moguće teze:

Pokusi na životinjama su opravdani.

Trebalo bi zatvoriti zoološke vrtove.

Ljudi ne bi smjeli ubijati životinje radi odjevnih predmeta.

Nasilje je ponekad opravdano.

Obrazovanje je ključ uspjeha.

Televizija smanjuje kvalitetu života.

Država treba osigurati obrazovanje samo na službenom jeziku.

Čovjek današnjice zainteresiran je samo za novac.

Smrtna kazna je neprihvatljiva.

Virtualni prijatelji zanimljiviji su od stvarnih itd."¹³

Ova gimnazija nudi sustavno izrađen program sa svim najvažnijim temama govorništva koje se obrađuju kroz čitav niz već navedenih oblika s brojnim primjerima i vježbama, stoga smatram ovaj program izvrsno izrađenim.

11. XVIII. gimnazija

XVIII. gimnazija u Zagrebu nastavu retorike provodi u sklopu fakultativnog programa s jednim blok-satom svaka dva tjedna, odnosno u 35 školskih sati na godinu i kroz radionice za sve razrede u početničkim i naprednim grupama pod vodstvom profesorice Ide Dvorščak. Kao ciljeve nastave retorike na svojim internetskim stranicama i kurikulu gimnazije ističu samostalno sastavljanje i izvođenje javnog govora u skladu s pravilima govorničke vještine, razvoj kritičkog mišljenja, kritičku analizu poruke u javnim medijima, razvoj interesa za vlastiti jezik i obogaćivanje jezičnog izričaja, primjenu govorničkih vještina u situacijama iz svakodnevnog života i razvoj svijesti o važnosti uvažavanja mišljenja drugoga te ostvarenje kvalitetnog dijaloga.

U tablici u kojoj je program razrađen nalaze se naslovi predviđenih cjelina s brojem sati, ciljevima, nastavnim metodama, sredstvima i pomagalicama te je istaknuta korelacija s ostalim školskim predmetima. Početnička skupina započinje upoznavanje s retorikom učenjem o njezinoj povijesti, uspoređujući važnost retorike nekada i danas te shvaćanjem uloge i odgovornosti javnoga govorenja u demokratskom društvu. Sljedeće tematske cjeline zajedničke su i početničkoj i naprednoj grupi, a razlikuju se samo u broju sati posvećenih prvoj od naredne četiri cjeline: sastavljanje govora, govorna izvedba, slušanje i analiza, debata, dok napredna grupa uči i o javnom govoru i komunikaciji, a obje skupine završavaju školsku godinu s vježbama i ponavljanjem kojime kroz grupni rad i dijalog utvrđuju prethodno stečena znanja i vještine. Metode koje se koriste u nastavi ovoga predmeta su

¹³ <http://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/primjeri-vjebi-na-nastavi-govornitva>

usmeno izlaganje, analiza, radionice, vježbe uloga, grupni rad te samostalni rad na sastavljanju govora.

Ovaj program ne daje toliko iscrpan pregled nastavnih cjelina i predviđenih zadataka kao onaj kopirivnički, no kako uz svaku nastavnu cjelinu stoje ciljevi rada i nastavne metode, a navedena je i literatura po kojoj se radi, upućeniji u vještinu govorništva mogu zaključiti kako bi izgledao pojedini sat nastave. Dobro je da se u naprednoj grupi sistematizira do tada naučeno gradivo nejasno ostaje čemu posvećivanje jednakog broja sati određenoj nastavnoj cjelini s istim ciljevima u naprednoj grupi, dok teme poput neverbalne komunikacije, vježbi za glas i izgovor ili govorničkih žanrova ostaju zanemarene.

Kao poticaj ostalim učenicima da se uključe u nastavu retorike, ali i da vide što se točno radi u učionici, na mrežnu stranicu škole postavljeni su i materijali kao npr. učenički govori, zadaci za okrugli stol, sastavljanje i analizu govora, raznih komunikacijskih situacija i praćenje predizborne kampanje, iz kojih se puno bolje nego iz programa može iščitati koje se gradivo obrađuje i na koji način. Tako se, primjerice, u zadatku za okrugli stol iz uputa danih učenicima zaključuje da su do toga trenutka obradili teme poput kompozicije govora, središnje misli, logičkih figura, tropa i figura misli te je točno navedeno na koje se figure cilja u zadatku. Uz ove zadatke dostupni su i učenički osvrti na nastavu retorike koji se pišu nakon svakoga sata te iz kojih se konkretno vidi kako se nastava odvija i kako djeluje na učenike, na primjer:

"Prošli sat retorike smo započeli temom kako napisati govor. Sviđa mi se što sve radimo u grupama i tako upoznajemo jedni druge, možemo si pomagati i nismo oslonjeni na same sebe, već učimo raditi u skupini i snosimo odgovornost, jer i o nama ovisi rad cijele skupine."¹⁴

¹⁴ http://www.gimnazija-osamnaesta-zg.skole.hr/nastava/fakultativni_predmeti/retorika

12. Privatna jezično-informatička gimnazija "Svijet"

Privatna jezično-informatička gimnazija "Svijet" važnost jezičnog i govornog usavršavanja ističe u svom bogatom školskom kurikulumu u jezično-komunikacijskim i društveno-humanističkim područjima. Ciljevi koje škola ističe u jezično-komunikacijskom području su između ostalog:

- naučiti jezikom izraziti vlastite misli, osjećaje, ideje, stavove i prikladno jezično reagirati u međudjelovanju sa sugovornicima u različitim situacijama razvijajući (samo)poštovanje.
- steći potrebne razine slušanja, govorenja, čitanja i pisanja ključne za učenje, rad i život, tj. razviti sposobnost komunikacije u različitim situacijama.
- razumjeti različite medijske jezike te ih uspješno razviti u učenju i komunikaciji.
- osvijestiti povezanost unutar jezično-komunikacijskog područja i ostalih odgojno-obrazovnih područja stječući temelje za cjeloživotno učenje.¹⁵

Kao društveno-humanističke ciljeve ova škola ističe i:

- razvoj samopouzdanja i sigurnosti u osobne sposobnosti i identitet te razvoj sposobnosti uravnoteženog odnosa prema vlastitom i zajedničkom dobru.
- razvoj komunikacijskih, organizacijskih i socijalnih vještina, usvajanje međukulturne kompetencije koje omogućuju razumijevanje i prihvaćanje drugog i drukčijeg bez obzira na spol, kulturnu, socijalnu, rasnu, religijsku, nacionalnu i etničku pripadnost.¹⁶

Nastava retorike u ovoj školi odvija se u sva četiri razreda te kroz dvije radionice: Vježbe za jačanje glasa u prirodi i Antički govornički božićni ugođaj.

U prvome razredu obrađuju se sljedeće teme: 1. Povijesni prikaz razvoja retorike 2. Opća retorika 3. Vještine slušanja 4. Govorni bonton 5. Retoričke vrste 6. Govor kao temeljna retorička vrsta i 7. Kompozicija govora.

¹⁵ http://gimnazija-svijet-zg.skole.hr/nastava/_kolski_kurikulum

¹⁶ *ibid.*

U drugome razredu: 1. Logika u govoru 2. Afektivno i poetsko u govoru 3. Stilistika - retoričke figure 4. Neverbalna komunikacija 5. Glas 6. Govor kao temeljna retorička vrsta 7. Smanjivanje straha od govora 8. Trema u govoru 8. Govorna izvedba.

U trećemu razredu: 1. Modalni izrazi 2. Vježbe - modalni izrazi 3. Argumentacija 4. Govorništvo i demokracija 5. Argumentacija - pogreške u argumentaciji 6. Retoričke smicalice 7. Debata 8. Tehnike rješavanja problema - *brainstorming*.

U četvrtome razredu: 1. Debata vježbe 2. Pregovori 3. Sastanak 4. Primjena govora u promidžbenim aktivnostima 5. Javni govor u području struke 6. Javni govor - vježbe 7. Medijska komunikacija 8. Vizualni identitet govornika.

U ovoj se školi izbornu nastavu retorike izvodi profesorica Anđelka Ravlić, profesorica kroatistike i fonetike. Učenicima su u prvome razredu predstavljena opća znanja koja je potrebno usvojiti kako bi se u višim razredima prešlo na kompleksnije cjeline. Tako se učenici prvo susreću s retoričkim vrstama i oblikovanjem govora, a kasnije uče o stilistici, neverbalnoj komunikaciji, javnom komuniciranju i kompleksnijim govorničkim vrstama. Argumentacija se u ovoj gimnaziji poučava tek u trećem razredu, što odgovara i vremenskom razdoblju kada učenici dobivaju logiku kao nastavni predmet, no s logikom u govoru oni se susreću godinu ranije. Iako nudi program retorike u sva četiri razreda te kroz dvije radionice, ova škola slabo razrađuje nastavni plan u svome školskom kurikulumu, stoga ne saznajemo ništa osim tema koje se poučavaju jer o metodama rada, fondu nastavnih sati ili vrsti vježba u kurikulumu ništa ne stoji. Pohvalno je što se u zaključnom razredu obrađuju teme vezane uz govorničke vrste i njihovu primjenu poput pregovora, debate ili medijske komunikacije, no vidljivo je da izostaju teme vezane uz glas, dikciju i neverbalni dio govora.

Učenicima prvog i drugog razreda ponuđena je i radionica pod nazivom Antički govornički božićni ugođaj unutar koje moraju izabrati neki od antičkih govora sa snažnom porukom te prilagoditi poruku govora današnjim prilikama. Kroz ovu radionicu učenici vježbaju kako prepoznati općeljudske, postojane poruke u govoru i kako takve poruke iskoristiti oblikujući vlastiti govor. Radionica završava izvođenjem govora pred publikom u antičkim kostimima prema naučenim pravilima javnog govorenja.

Za treći razred ponuđena je radionica Vježbe za jačanje glasa u prirodi tijekom koje učenici usvajaju tehnike za jačanje glasa, ali i prilagodbe glasa različitim uvjetima. Učenici su

podijeljeni u grupe s jednim voditeljem koji je nadležan za pravilno izvođenje vježbi. Na kraju radionice najboljom se proglašava grupa koja je pravilno izvela vježbe te se učenike poziva na samoevaluaciju i navođenje razloga za eventualni neuspjeh određene vježbe.

13. Klasična gimnazija u Zagrebu

Ostale škole koje su učinile svoj program mrežno dostupnim, predstavljaju ga vrlo skromno. Klasična gimnazija u svome kurikulumu predstavlja retoriku donoseći informacije o cilju aktivnosti, nositelju predmeta, tj. profesoru, načinu izvođenja (teme i literatura), vremenu izvođenja, troškovniku i vrednovanju ostvarenja. Teme koje se obrađuju su sljedeće: retorička teorija i praksa, jezik i govorna komunikacija, sloboda govora, priprema govora, govorne vrednote, retoričke figure, negovorna komunikacija, vrednovanje govora i logika u govoru. Osim prema temama, o predmetu saznajemo nešto više i u dijelu o cilju, koji bi bio pristupiti ovome predmetu interdisciplinarno i povezati ga s lingvistikom, logikom, psihologijom, teologijom, etikom i poviješću, te u dijelu o vrednovanju, koji ističe usvajanje osnovnih pojmova retorike, osnova povijesti retorike te svladavanje govorničkog umijeća pomoću govornih vježbi. Ovaj prikaz izvođenja nastave retorike ocijenila bih manjkavim jer se iz njega može malo toga iščitati, nije dosljedan i ne govori ništa o praktičnom dijelu nastave koji je, naravno, iznimno važan; ne daje se na uvid koliko je vremena posvećeno kojoj nastavnoj temi, spominje govorne vježbe kao način ovladavanja govorničkim umijećem, no kakve bi one bile i na koje se predložene teme odnose ne saznajemo, a o temi retorička teorija i praksa može se samo naslućivati da se radi o povijesti retorike.

Djelomično sam se upoznala s izvođenjem nastave govorništva u Klasičnoj gimnaziji prilikom hospitiranja pod mentorstvom profesorice Nevenke Šuvajić, profesorice hrvatskoga jezika i književnosti koja predaje i hrvatski jezik u ovoj školi. Tijekom tih nastavnih sati učenici su debatirali na temu "Tiskane ili e-knjige", učili o frazama i frazemima u govoru, ponavljali i primjenjivali znanja o intervjuu, učili o argumentaciji s temom "Prava djeteta" te prepoznavali argumentacijske pogreške. Nastava je bila izvođena u blok-satima, a izvor je bila samo živa riječ nastavnika, što smatram manjkavošću jer bi nastava govorništva trebala

biti raznolikija i bogatija. Udio nastave u kojemu učenici govore bio je velik i svi su imali priliku sudjelovati i izraziti svoje mišljenje, a odmah su dobivali i povratnu informaciju o jezičnoj i logičkoj ispravnosti izrečenog. Od ove školske godine nastavu izvodi Alen Orlić, također profesor hrvatskoga jezika.

14. Klasična gimnazija „Ivana Pavla II.“

Kurikul ove gimnazije nudi malu školu govorništva pod nazivom "Govorništvo kao vještina" pod vodstvom profesora povijesti, psihologije i školske knjižničarke, a nastava se održava u blok-satima u drugom polugodištu i mogu joj se priključiti svi zainteresirani učenici. Očekivani rezultati odnose se na svladavanje nelagode pri javnom nastupu, razvijanje samopouzdanja, kreativnosti i uvjerljivosti, dok se kao ciljevi navode usvajanje vještine izricanja govora i organizacije govorne poruke. Detaljnije informacije o radu na nastavi prezentiraju se u dijelovima "zadaci" i "plan i program po koracima" koji više ili manje izriču iste ideje/činjenice, no za razliku od zadataka koje su podijeljene u četiri logična kompetencijska kruga, program se sastoji od pet dijelova koji se uglavnom odnose na sastavljanje govora.

Svakako je pohvalno što ova škola nudi svojim učenicima priliku da se barem na ovaj način upoznaju s vještinom retorike i što su izradili i dali na uvid program nastave s jasno istaknutim očekivanjima. Razrada plana i programa ima svojih dobrih i loših strana. Tako su neke jedinice detaljno razrađene, dok su druge samo navedene i to na više mjesta, što čini program nedosljednim. Dio koji se odnosi na strategije učenja navodi samo "spoznavanje, učenje, ponavljanje, reproduciranje..."¹⁷ pa ga smatram nedovoljno razrađenim jer se iste činjenice navode u programu, a u dijelu o strategijama bi načini rada ipak trebali biti bolje prikazani.

¹⁷ <http://www.gimnazija-ivanapavla.hr/wp-content/uploads/2014/05/kurikulum-2014.15.pdf>

15. Govorništvo u OŠ Ludina

Tijekom istraživanja za ovaj rad naišla sam i na provedbu nastave govorništva u jednoj osnovnoj školi. Kao izvannastavna aktivnost, govorništvo se izvodi u Osnovnoj školi Ludina pod vodstvom Tomislava Pavlovića, profesora engleskog jezika. O programu ne saznajemo mnogo, osim da se provodi od četvrtog do osmog razreda te da su neke od tema uvjerljivo govorenje, vođenje, debata, anketa te radio-emisija. Svaka od tih tematskih cjelina uključivala je i praktični dio nastave, tako su učenici planirali, snimali i obradili tri radio-emisije, vodili program školskih priredbi u sklopu obilježavanja Dana zahvalnosti za plodove zemlje te međunarodne videokonferencije održane u sklopu *eTwinning* projekta *Farming around Europe*, dok su svoje uvjerljive govore izlagali na teme poput "Moja omiljena knjiga" i "Je li laganje uvijek pogrešno".

Iako je veoma malo informacija o izvođenju programa ove aktivnosti, pohvalno je što se nalazi u programu osnovne škole i što su učenicima ponuđene teme koje mogu odmah i primijeniti, tj. u kojima se mogu okušati.

16. Nastava retorike u Sloveniji

Proučavajući programe govorništva naišla sam i na primjere nastave govorništva u regiji. Tako se u Sloveniji retorika može upisati kao obavezni izborni predmet u devetom razredu osnovne škole, a predavati ga može svatko tko ispunjava kriterije za učitelja slovenskog u trećem razdoblju osnovne škole ili osoba koja je završila sveučilišni studijski program dramaturgije, filozofije, komunikologije, novinarstva, komparativne književnosti i teorije književnosti, sociologije ili stranog jezika¹⁸. Postoji i službeni pisani program nastave koji je i

¹⁸ <http://predpisi.sviz.si/vzgoja-in-izobrazevanje/osnovne-in-glasbene-sole/pravilnik-o-smeri-izobrazbe-strokovnih-delavcev-v-devetletni-osnovni-soli/index.php>

mrežno dostupan¹⁹, a sadrži određivanje i definiranje pojma retorike, opće i operativne (funkcionalni i obrazovni) ciljeve, didaktičke preporuke za izvođenje nastave, katalog znanja te temeljne i minimalne standarde znanja. Predmet se izvodi jednom tjedno, tj. ukupni godišnji fond sati iznosi 32, a zbog teorijskog i praktičnog karaktera predmeta preporuča se, ako je to moguće, izvođenje nastave u blok-satima.

Funkcionalni ciljevi poučavanja retorike prema ovome programu su:

- usvajanje pojma retorike
- korist učenja retorike
- spoznaja o etici dijaloga
- učenje o argumentaciji
- upoznavanje sa sastavnim dijelovima retoričkog umijeća kako bi se oblikovali uvjerljivi govori (očitosti i umovanja, faze nastanka govora)
- učenje o osobinama govornika i karakteristikama publike
- spoznaja o jakim i slabim argumentima (fakultativno)
- učenje o nastanku i povijesti retorike (fakultativno) (Žagar, I.Ž. i sur., 2004:7)

Kao obrazovni ciljevi navode se učenje javnog nastupa i izražavanja stavova uz argumentiranje i uvjeravanje.

Svaki se od ovih navedenih operativnih ciljeva kasnije u programu raščlanjuje na osobine i ciljeve, djelatnosti, tj. načine na koje se izvodi nastava, pojmove o kojima se uči ili raspravlja i međupredmetnu vezu. Didaktičke napomene donose interdisciplinarno svojstvo retorike koje se povezuje s otprije naučenim na ostalim predmetima u školi, ali i stjecanjem budućih znanja, kako u školi, tako i u životnoj praksi. Ističe se i važnost poučavanja razlike u pisanim i izrečenim govorima te okolnostima u kojima je određena poruka poslana, kao i pragmatična strana jezika. Aktivno učenje i prijenos teorije u praksu nužan je s obzirom na prirodu

¹⁹

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_izbirni/Retorika_izbirni.pdf

govorništva, a preporučuje se korištenje novih medija kako bi se teme oprimjerile. Učenike se ocjenjuje trima ocjenama; dvije dobivaju za sastavljanje, a jednu za analizu govora. Kroz zahtjev za gramatičkom, pravopisnom i pravogovornom sposobnošću, mogućnošću ispravljanja tuđih pogrešaka, sposobnošću apstraktnog mišljenja te analize zaključuje se o uskoj povezanosti predmeta nastave retorike s nastavom slovenskog jezika i filozofije.

Brojne su pozitivne strane ovoga programa, primjerice to što odmah ukazuje na međupredmetnu povezanost, što je orijentiran na argumentaciju pa se učenici upoznaju s argumentacijskom shemom, maksimama u govoru, implikacijom, pojmovima poput tvrdnje, činjenice, toposa, silogizma i entimema, a podsjećam da je tu riječ o petnaestogodišnjacima koji tek prolaze kroz razvoj učenja nekih koncepata. Postoje i točno predviđene skupine vježbi za učenje svakog od pojmova koji se obrađuju, tako primjerice prilikom učenja o važnosti karakteristika, kako govornika, tako i slušalaca za uspješno oblikovanje govorne poruke, ističe se spoznaja o osnovnim elementima komunikacijske situacije (govornik, sugovornik, poruka, okolina) te je jedan od dijelova nastave uočavanje da u različitim okolnostima ista poruka ima različiti učinak. Ova činjenica utvrđuje se tako da učenici isti govor stavljaju u različite kontekste te predviđaju učinke. Nadalje, uči se o mnemotehnikama, neverbalnoj komunikaciji i govornim vrednotama, uklanjanju straha od javnog nastupa, o važnosti *ethosa* i *pathosa*, kako govornika tako i publike. Uz svaki od dijelova sastavljanja govora veže se i određeno područje govorništva. Program zahtjeva da se svaka od teorijskih cjelina oprimjeri, što zahtjeva pomnu pripremu nastavnika za sat i konstantno praćenje medija i javnog života, također potiče učenike da već u toj dobi prate politiku i ostala javna djelovanja kako bi i sami imali vlastite primjere za nastavu i mogli se što bolje uključiti u raspravu. Takva djelovanja potiču kritičko mišljenje i aktivno učenje. No s obzirom na to da ovaj predmet postavlja mnogo ciljeva, traži usvajanje mnogo teorijskog znanja, a onda uvježbavanje toga i samostalno stvaranje i analizu smatram da je program sastavljen veoma ambiciozno i nerealno na fond od 32 školska sata.

17. Nastava govorništva u Srbiji

U Srbiji se nastava govorništva, pod nazivom *Retorika i besedništvo*, izvodi u četvrtim razredima filoloških gimnazija dvaput tjedno s ukupnom godišnjom satnicom od 64 školska sata, a predavači mogu biti profesori opće književnosti i teorije književnost, profesori srpskoga jezika s teorijom književnosti, profesori klasične filologije te diplomirani klasični filolozi²⁰.

Gimnazija „Kruševac“²¹ na svojim internetskim stranicama prikazuje program ovog nastavnog predmeta podijeljen u sljedeće cjeline: predmet i njegovi opći pojmovi, povijest govorništva i retorike, osobine govorništva, osobine govornika, osobine slušatelja, primjeri najboljih govora i vježbe. Najveći broj sati posvećen je osobinama govorništva, povijesti i uvježbavanju govora, a znatan se broj nastavnih sati posvećuje i osobinama publike, što držim veoma korisnim i važnim znanjem. Tako se u tom području obrađuju teme poput vrsta publike, osobina i ponašanja masovne publike, održavanje pažnje različitim tehnikama i slično. Vidljivo je i da se gotovo uopće ne posvećuje pozornost vrlo važnoj temi argumentacije koja se obrađuje na samo jednom nastavnom satu pod naslovom "ekonomija argumenata", iako je među ciljevima i zadacima nastave predmeta istaknuto i razvijanje sposobnosti argumentiranja te njegovanje sposobnosti uvjerljivog argumentiranja različitih stavova i kritičkog mišljenja, tako da ovu stavku u programu smatram nedosljednom. Gotovo petina ukupnog fonda nastavnih sati posvećena je povijesti retorike unutar koje se poučavaju različite teme iz područja grčke, rimske, srednjovjekovne, renesansne, moderne i srpske retorike. S obzirom na činjenicu da je kao najvažniji zadatak i cilj ovoga predmeta istaknuto proširenje opće kulture, ovoliki opseg gradiva iz tog, potpuno teorijskog područja ne čudi, no imajući na umu prirodu govorništva kao vrlo praktičnog umijeća mišljenja sam da bi se o povijesti retorike moglo sažetije učiti, a posvetiti više vremena, na primjer, argumentaciji ili vježbama za glas i izgovor.

²⁰ Pravilnik o vrsti stručne spreme nastavnika, stručnih saradnika i pomoćnih nastavnika u gimnaziji. Sl. glasnik SRS - Prosvetni glasnik", br. 5/90 i "Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 5/91, 1/92, 3/94, 7/96, 7/98, 3/99, 4/99, 3/2003, 4/2004, 11/2004, 5/2005, 1/2007 i 7/2008

²¹ http://gimnazija.org.rs/articles.php?article_id=86

Što se tiče udžbenika po kojima bi trebalo oblikovati nastavu, profesorima se preporučaju dvije knjige naslova *Retorika*; Branislava Nušića i Sretena Petrovića, a tokom istraživanja za ovaj rad susrela sam se i s udžbenikom za četvrti razred pravnih i birotehničkih škola autora Obrada Stanojevića i Sime Avramovića *Osnovi retorike i besedništva* koji uz teorijski dio, koji odgovara i ovdje predstavljenom programu gimnazija, sadrži i brojne primjere, kako svjetskih tako i srpskih poznatih govora, primjerice Dositeja Obradovića, Mihaila Đurića ili Dragoslava Mihailovića. Kako iz *Pravilnika o nastavnom planu i programu za obdarene učenike u filološkoj gimnaziji*²² saznajemo, gradivo retorike i besedništva oslanja se na prethodno stečena znanja u nastavi srpskog jezika, a korelira i s drugim nastavnim predmetima. Za uspješno svladavanje gradiva potrebno je usvojiti predstavljena teorijska znanja, a za više ocjene profesor sam odlučuje koliko su stečena teorijska znanja primijenjena u praksi.

18. Prijedlog programa nastave govorništva

Uspoređujući postojeće školske kurikule, program Govorničke škole, literaturu i vlastita znanja i iskustva predlažem sljedeći program nastave govorništva za gimnazije.

Cilj: U nastavi govorništva cilj je učenicima sustavno prenijeti brojna umijeća koje ovo područje već stoljećima nudi, a koja se poučavaju u drugim predmetima, a korisna su čime god se učenici kasnije bavili i za koju god se profesionalnu karijeru odlučili. Kako se do samoga govora dolazi prolazeći kroz mnoge pripremne korake, tako i ovaj program nudi cjeline potrebne za uspješno ostvarivanje namjera govorom. Od učenika se očekuje da umiju održati uvjerljiv, besprijekoran javni govor koji zadovoljava sve elemente o kojima su na nastavi učili.

²² <http://www.slideshare.net/sremacinfo/pravilnik-o-nastavnom-planu-i-programu-za-obdarene-uenike-u-filoloskoj-gimnaziji>

Zadaće: Učenici se upoznaju s važnošću retorike i njenom interdisciplinarnošću, brojnošću vrsta govora ovisno o prilici ili karakteristikama publike, oblikuju govor poštujući sve njegove sastavnice, pravilno argumentiraju, ukazuju i pobijaju nelogičnosti i smicalice, razlikuju karakteristike glasa i umiju ga uvježbati, ponavljaju i nadopunjuju znanja o ortoepiji, govornom bontonu i eleganciji, neverbalnoj komunikaciji i vladaju brojnim područjima govorništva. Na kraju školske godine učenici trebaju postati aktivna i kritička publika i uvijek spremni, jasni, koncizni i logični govornici koji poznaju elemente govorništva, razumiju ih, primjenjuju, analiziraju, vrednuju govor, stvaraju govor i stvaraju govorom.

Metode rada: Govorništvo je teorijsko i praktično umijeće, stoga nastava ovoga predmeta povezuje teorijska izlaganja, koja su podložna propitkivanju i diskusiji te neposredno uvježbavanje i primjenu naučenog. S mnogim pojmovima koji se teorijski obrađuju učenici su se prethodno susreli pa je uputno detaljnije ih definirati majeutički jer ovakav način učenike uključuje u rad, dok frontalna nastava nema tu mogućnost. Profesorska je dužnost ne samo biti teorijski pripremljen za nastavu, nego i pratiti aktualna događanja i njima potkrijepiti tematske jedinice kako bi nastava bila dinamična, osuvremenjena i zanimljivija učenicima. Pojedine primjere bilo bi nužno imati u audiovizualnom zapisu kako bi se svi elementi govornog nastupa mogli analizirati. Iako su primjeri za, primjerice, pronalaženje argumentacijskih ili jezičnih pogrešaka brojni i svakodnevni, u ovome programu donosim i neke svoje vježbe koje se mogu primijeniti u nastavi ili služiti kao predložak za sastavljanje vlastitih vježbi. U prilogu se nalaze ortoepske vježbe u kojima se primjenjuju naglasna pravila, ali i ispravlja te uvježbava pravilan izgovor pojedinih glasova, vježbe za argumentaciju i argumentacijske pogreške te teze za debatu.

Način vrednovanja: Očekuje se kontinuirano individualno praćenje učenikova napretka kroz njegovo sudjelovanje u nastavi prilikom obrade teorijskog dijela nastavne cjeline, izvođenje vježbi, samostalne pripreme za nastavu i domaćih zadaća. Zbog pragmatične prirode predmeta ne preporučuje se održavanje pismenog ispita nego aktivno, primijenjeno iskazivanje znanja. Preporučljivo je brojčano ocijeniti veće zadatke za koje se učenici moraju unaprijed sami pripremiti i u kojima se usustavljuje do tog trenutka stečeno znanje, poput debate, analize govora i govorne izvedbe. Povratna informacija o iznesenom učeničkom radu nužna je kako bi svi imali uvid u to koji su se elementi zadovoljili i zašto te koji su bili manjkavi i kako ih popraviti, i to ne samo nakon većih zadataka, nego prilikom svakoga izlaganja. Kako je ovo

praktična nastava, poželjna je i diskusija u kojoj se nude i ostala moguća rješenja te ukazivanje na to do kakvih posljedica ona vode.

Savjetuje se izvođenje ovog programa u blok-satima s fondom od 64 nastavna sata. Preporučene tematske jedinice dio su većih cjelina te se može napraviti izbor iz njih prema potrebama i željama učenika te predviđenom vremenskom opsegu nastave.

1. Uvod

Napomene vezane za rad. Slušalački bonton. Govorništvo i retorika. Interdisciplinarnost. Područja djelovanja i važnost. Slavni govornici u prošlosti i sadašnjosti.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, diskusija. Istaknuti važnost govorništva u mnogim područjima života.

Literatura:

Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

Španjol Marković, M. (2008). *Moć uvjeravanja*. Zagreb: Profil.

2. Govor

Javni i privatni govor. Komunikacija. Dijelovi komunikacijskog lanca. Komunikacijski proces kao povratna sprega. Govorne i jezične funkcije, odnosno što činimo govorom. Komunikacijske prepreke. Razlikovanje pisanog i govorenog.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, *brainstorming*, diskusija.

Literatura:

Horga, D. (1996). *Obrada fonetskih obavijesti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

3. Antička podjela retoričkih vrsta i moderni retorički oblici

Pohvalni, sudski i politički. Visoki, srednji i jednostavni stil. Debata, intervju, *brainstorming*, recitacija, predavanje, sastanak, svečani prigodni govori, kratki monolozi.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, *brainstorming*, audiovizualni primjeri.

Literatura:

Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

4. Oblikovanje govora

Faze pripreme govora. Prikupljanje, raspoređivanje, sastavljanje, zapamćivanje, izvedba.

Kompozicija govora.

Uvod. Zaglavlje. Pozdravljanje, predstavljanje, oslovljavanje. Predgovor. Stvaranje naklonosti prema govorniku. Stvaranje zanimanja za temu.

Glavni dio. Priča, razdioba, iznošenje, potkrijepe, pobijanje.

Zaključak. Sažetak, poziv, efektan završetak, zahvala.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, raščlanjivanje sastavnica, grupni rad na oblikovanju govora.

Literatura:

Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

Španjol Marković, M. (2008). *Moć uvjeravanja*. Zagreb: Profil.

5. Komunikacijske osobine i etika dijaloga

Etos. Patos. Logos.

Konverzacijske implikature. Kooperacija. Maksime kvalitete, kvantitete, relevantnosti i načina.

Jasnoća. Predočljivost. Razdioba.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, diskusija, analiza primjera. Učenici spoznaju da se govorom ne prenosi nužno samo istina i da govor nije neutralno sredstvo, nego nudi brojne mogućnosti.

Literatura:

Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

Pupovac, M. (1990). *Jezik i djelovanje*. Zagreb: Radna zajednica republičke konferencije SSOH.

6. Argumentacija i pogreške u argumentaciji

Tvrdnja, logičke veze i očitosti.

Dedukcija, indukcija, analogija. Silogizam, entimem, sorit.

Definicije, topoi, stereotipi, citati, autoriteti, podaci.

Toulminova argumentacija.

Eristička dijalektika i argumentacijske pogreške.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, vježbe, diskusija. Ova nastavna cjelina zbog svoje složenosti zahtijeva veći broj sati, uvježbavanje pojedinačnih sastavnica i ukazivanje na aktualne primjere kako bi gradivo bilo što bolje približeno učenicima i sustavno usvojeno. Primjeri vježbi za argumentaciju i otkrivanje argumentacijskih pogrešaka nalaze se u prilogu.

Literatura:

Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

7. Govorni bonton i elegancija. Stil

Kultura govora. Vrijeme, glasnoća, odnos prema drugim govornicima, publici.

Karakteristike nelogične komunikacije. Poštapalice, neologizmi, pleonazmi, tautologije, tuđice.

Retoričke figure, frazemi, modalni izrazi.

Ortoepija. Naglasci i naglasne cjeline, izgovorne varijante.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, prepoznavanje i korištenje retoričkih figura i modalnih izraza, ispravljanje leksičkih, stilskih, izgovornih pogrešaka, samostalno vježbanje. Praktični dio u kojemu učenici, povezujući teme s prethodno naučenim gradivom iz nastave hrvatskog jezika, nastoje ispraviti i usavršiti govornu izvedbu. Primjeri ortoepskih vježbi nalaze se u prilogu.

Literatura:

Frančić, A., Petrović, B. (2013). *Hrvatski jezik i jezična kultura*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić".

Kapović, M. (2011). *Čiji je jezik?*. Zagreb: Algoritam.

Škarić, I. (2006). *Hrvatski govorili!*. Zagreb: Školska knjiga.

Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

8. Neverbalna komunikacija

Neverbalna signalizacija. Vizualni znaci.

Dimenzije govorne izražajnosti. Isticanje, stanke, ritam i tempo.

Govorne vrednote. Intonacija, intenzitet, tempo, stanke, mimika, gesta, kontekst.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, diskusija, gledanje i slušanje primjera, analiza, komentar.

Literatura:

Škarić, I., Varošaneć-Škarić, G. (1994). *Skupna slika govora Hrvatske televizije*. Govor XI, 2, 1-14. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Vuletić, B. (2007). *Lingvistika govora*. Zagreb: FF press.

9. Glas

Boja glasa. Glas kao znak. Lijepi glasovi. Patologije. Disfonija.

Disanje. Fonacija. Vježbe za glas i izgovor.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje o glasu i njegovim osobinama, slušanje primjera, diskusija, vježbe.

Ukazivanje na neke patologije glasa na primjerima, osvještavanje važnosti vježbi za glas.

Literatura:

Varošaneć-Škarić, G. (2005). *Timbar*. Zagreb: FF-Press.

Varošaneć-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF press.

10. Publika

Dimenzije profila publike i oblikovanje poruke.

Dimenzije oštromnosti, dimenzije spremnosti publike, tipovi slušača.

Teška, elegantna i lagana poruka. Ogojčela, suptilna i potpuna poruka.

Oslovljavanje. Pažnja.

Metode rada i didaktičke napomene:

Usmeno izlaganje, diskusija. Osvještavanje nužnosti oblikovanja poruke prema vrsti publike.

Literatura:

Marsh, P.O. (1983). *Messages that Work: A Guide to Communication design*. New Jersey: Englewood Cliffs.

Škarić, I., Varošaneć-Škarić, G. (1994), *Skupna slika govora Hrvatske televizije*. Govor XI, 2, 1-14. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

11. Debata

Pravila, vrste, dijelovi. Afirmacija, negacija. Propozicija.

Metode rada i didaktičke napomene:

Izborna tema. Usmeno izlaganje, debatiranje, vrednovanje, diskusija. Ova tema nudi priliku učenicima da većinu prikupljenih znanja na ovaj način stave u funkciju.

Literatura:

Broda-Bahm, K. i sur. (2004). *Argument and audience : presenting debates in public settings*. New York: International Debate Education Association.

19. Zaključak

Ovaj pregled kompetencija ključnih za poučavanje govorništva mladima, ali i svim ostalim uzrastima svjedoči o važnosti ovakvog nastavnog predmeta u srednjim školama, osobito u gimnazijama u Hrvatskoj. Komunikacijske kompetencije spadaju u ključne, osnovne kompetencije prema brojnim europskim kurikulumima i prijedlozima za oblikovanje školskog sustava, stoga je potrebno uvesti poučavanje govorništva.

Kroz ovaj predmet učenici ne bi samo učili o kompoziciji govora, pridobivanju publike i ostavljanju dobrog dojma, nego bi uz naučene cjeline razvili kritičko mišljenje, mogli jasnije propitkivati dobivene informacije, dobili sigurnost pri javnom nastupu, ali i razvili jezičnu kulturu. Djeca postaju samouvjerenija, discipliniranija, jačaju svoje argumentacijske

sposobnosti, a time i povećavaju kvalitetu rasprava u kojima sudjeluju, te razvijaju konstruktivnost i socijalne kvalitete.

Ovakav predmet potiče veću samostalnost učenika, s obzirom na to da im daje priliku za biranje teme koju će kroz neku nastavnu lekciju uzeti kao primjer, recimo u debati ili *brainstormingu*, potiče na pretraživanje literature kao pripremu za određenu temu te širi vidike s obzirom na to da su učenici primorani sagledati određenu tezu iz mnoštva perspektiva. Također potiče razvoj slušalačke kulture u kojoj se primljeni sadržaj ne uzima zdravo za gotovo, nego se propitkuje njegova vrijednost i namjere govornika.

Biti govornikom ne znači samo lijepo govoriti ili postići svoj cilj govorom, biti dobrim, obrazovanim govornikom znači i poštivati svoju publiku kao sebi ravnu i dostojnu, odgojenu da kritički ocjenjuje izgovoreno.

Rad preispituje nekolicinu različitih programa nastave govorništva u Hrvatskoj, od kojih su neki detaljno i vrlo zadovoljavajuće izrađeni, dok su drugi manjkavi, ali barem dostupni, što se ne može reći i za ostale škole koje u ovome radu nisam analizirala jer ne samo da programi nisu mrežno dostupni, nego se te škole nisu ni odazvale na moj upit o provedbi nastave govorništva. Uz primjere iz Hrvatske analizirani su i službeni programi u Sloveniji i Srbiji, koji imaju i udžbenike prema kojima se nastava odvija. Na temelju analiziranih programa i osobnih znanja predložen je vlastiti program koji nudi na izbor tematske jedinice uz savjete vezane uz metode rada, didaktičke napomene i preporučenu literaturu prema kojoj bi se izvođači nastave podrobnije uputili u tematiku ako nisu i sami profesori govorništva.

20. Sažetak

U radu se govorništvo predstavlja kao jedna od ključnih kompetencija koju je važno steći tijekom obrazovanja. Objasnjava se važnost poznavanja govorništva te problemi koji nastaju kao posljedica nepoučavanja ove vještine. Nastava govorništva u Hrvatskoj izvodi se u nekolicini gimnazija, pretežito onih privatnih. Njihovi se programi provode u različitom opsegu i s različitim sadržajima, a analizirani su oni koji su bili mrežno dostupni. Ovaj rad nudi prijedlog programa nastave govorništva pisan prema analiziranim programima srednjih škola, prema programu Govorničke škole Ivo Škarić, službenim programima u Sloveniji i Srbiji te vlastitim iskustvima, kao i prijedlog ortoepških i argumentacijskih vježbi te prijedlog teza za debatu.

Ključne riječi: govorništvo, obrazovanje, program nastave govorništva, kompetencija

Summary

In this paper, rhetorics is presented as one of the key competences necessary to be acquired during education. It presents the reasons for the importance of developing that particular skillset and the problems caused by the lack of a formally structured study of rhetorics in education. Rhetorics classes in Croatia are practiced only in a few grammar schools, mostly private ones. Their curriculae differ in scope and content, and the ones which were publicly available were analyzed for the purposes of this paper, which presents an option for a unified curriculum. The curriculum draft was written and based on the analyses of other Croatian high school curriculae, School of Rhetorics Ivo Škarić, as well as Slovenian and Serbian ones. Orthoepic and argumentative exercises and debate thesis proposed in the paper are also based on the same analyses.

Keywords: rhetorics, education, rhetorics curriculum, competence

21. Literatura

- Aleksandrov-Pogačnik, N. (2007). Disciplinarnost i(li) interdisciplinarnost retorike. U: *Razgovori o retorici* (ur. I. Ivas i I. Škarić), 23-28. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Baranović, B. (2006). Društvo znanja i nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje. *Nacionalni kurikulum za obavezno obrazovanje u Hrvatskoj-različite perspektive* (ur. B. Baranović), 8-36. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Baranović, B. (2007). *Europska iskustva i nacionalni kurikulum za obavezno obrazovanje u Hrvatskoj*. Metodika XV, 8, 294-305. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Bejaković, P. (2005). Kako se Hrvatska priprema za društvo utemeljeno na znanju?. U K. Ott (ur.), *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: ususret izazovima pregovora*, 107-125. Zagreb: Institut za javne financije.
- Beker, M. (1997). *Kratka povijest antičke retorike*. Zagreb: ArTresor naklada.
- Broda-Bahm, K. i sur. (2004). *Argument and audience : presenting debates in public settings*. New York: International Debate Education Association.
- Frančić, A., Petrović, B. (2013). *Hrvatski jezik i jezična kultura*. Zapešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić".
- Horga, D. (1996). *Obrada fonetskih obavijesti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Jokić, B. (2006). Cilj i metodologija istraživanja. *Nacionalni kurikulum za obavezno obrazovanje u Hrvatskoj-različite perspektive* (ur. B. Baranović), 79-96. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Kapović, M. (2011). *Čiji je jezik?*. Zagreb: Algoritam.
- Kišiček, G. (2011). *Usporedba antičkoga i suvremenoga poimanja dobroga govornika*. Diaconvensia XIX, 1, 115-132. Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu.
- Kišiček, G., Stanković, D. (2014). *Retorika i društvo*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Klippert, H. (1995). *Kommunikationstraining. Übungsbausteine für den Unterricht*. Weinheim i Basel: Beltz Verlag.

Kvintilijan (1985). *Obrazovanje govornika*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Lovrinčević, J. (2007). Retorika u njemačkom školskom sustavu. *Razgovori o retorici* (ur. I. Ivas i I. Škarić), 217-223. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Marsh, P.O. (1983). *Messages that Work: A Guide to Communication design*. New Jersey: Englewood Cliffs.

Meyer, M. i sur. (2008). *Povijest retorike od Grka do naših dana*. Zagreb: Disput.

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Pupovac, M. (1990). *Jezik i djelovanje*. Zagreb: Radna zajednica republičke konferencije SSOH.

Strugar, V. i sur. (2002). *Koncepcija promjena odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa.

Škarić, I. (2006). *Hrvatski govorili!*. Zagreb: Školska knjiga.

Škarić, I. (2008). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb, Školska knjiga.

Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Škarić, I., Varošaneć-Škarić, G. (1994). *Skupna slika govora Hrvatske televizije*. Govor XI, 2, 1-14. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Španjol Marković, M. (2008). *Moć uvjeravanja*. Zagreb: Profil.

Varošaneć-Škarić, G. (2005). *Timbar*. Zagreb: FF-Press.

Varošaneć-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF press.

Vuletić, B. (2007). *Lingvistika govora*. Zagreb: FF press.

Žagar, I.Ž. i sur. (2004). *Učni načrt za izborni predmet retorika*. Ljubljana: Ministarstvo za šolstvo, znanost in šport.

- <http://info.hazu.hr/upload/file/HKO/Stanko%20Popovic.pdf> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://www.srednja.hr/Novosti/Hrvatska/Varazdinska-gimnazija-na-udaru-inspekcije-Ucenici-upisivali-faks-bez-ocjene-iz-etike-ili-vjeronauka> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2010/01/30/nastava-izbornog-predmeta-govornistvo-u-gimnaziji-%E2%80%9Efranc-galovic%E2%80%9C-koprivnica/> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://www.ffzg.unizg.hr/fonet/gs/> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- http://os-ludina.skole.hr/upload/os-ludina/newsattach/321/Skolski__kurikulum.pdf [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/izvedbeni-plan-i-program-izbornog-predmeta> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://www.slideshare.net/PogledKrozProzor/primjeri-vjebi-na-nastavi-govornitva> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- http://www.gimnazija-osamnaesta-zg.skole.hr/nastava/fakultativni_predmeti/retorika [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- http://gimnazija-svijet-zg.skole.hr/nastava/_kolski_kurikulum [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://www.gimnazija-ivanapavla.hr/wp-content/uploads/2014/05/kurikulum-2014.15.pdf> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://predpisi.sviz.si/vzgoja-in-izobrazevanje/osnovne-in-glasbene-sole/pravilnik-o-smeri-izobrazbe-strokovnih-delavcev-v-devetletni-osnovni-soli/index.php> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- http://gimnazija.org.rs/articles.php?article_id=86 [zadnji pristup 3. ožujka 2015].
- <http://www.slideshare.net/sremacinfo/pravilnik-o-nastavnom-planu-i-programu-za-obdarene-uenike-u-filoloskoj-gimnaziji> [zadnji pristup 3. ožujka 2015].

- http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/premeti_izbirni/Retorika_izbirni.pdf [zadnji pristup 23. ožujka 2015].

22. Prilog

Ortoepske vježbe za naglaske i intervokalske konsonante.

1. Prigòvaram na Vašu optužbu jer ste se ovoga puta pr□ računali.
2. Proizvodi se u Kini, a tvrtka je utemeljena u Hrvatskoj.
3. Moja je najdraža bðja crvena.
4. Nisu ispoštovali uvjete, nego su nas □ zigrali.
5. Nisu bili motivirani pa nisu ni pr□ poznali važnost događaja.
6. U èksploziji ima òzlijeđenih.
7. Válovi su bili pr□jaki.
8. Ova lekcija naglašava važnost izbora.
9. Stàndardi za dvadeset pròjekata su zadòvoljeni.
10. Voljela bih pojesti jedan kòlač.
11. Vjerojatno trebamo više novaca, a od njih ih nećemo dobiti.
12. Koji je prodavač najbolji?
13. Dobila sam sedam ruža.
14. Nemam ni 44 kune da izradim pokaz.
15. Dok je gledala kroz prozor, ùgledala je nàtjecanje mačaka u prèpiranju.

Cilj ovih vježbi je osvijestiti i ispraviti mjesto naglasaka te prepoznati moguća ispuštanja intervokalskih glasova b, d i j.

Ortoepske vježbe za izgovor položajnih varijanti.

1. Iz džezve je dolijevala kavu.
2. Otac bi trebao odmoriti.
3. Past će još jednom na ispitu.
4. On bi to sigurno učinio.
5. Mislila sam učiti kod tebe.
6. Strah ga je posljedica.
7. S balkona se čuo pucanj.
8. Djed je hodao bez šešira na glavi.
9. Od pizze mi nije dobro.
10. On je iz Zagreba.
11. Tramvaj dolazi.
12. Opljačkali su banku.
13. Voda nije dovoljno dobra.
14. Bez papira nema knjige.
15. Vas ćemo uputiti na drugu adresu.

Cilj je ovih vježbi osvijestiti da određeni glasovi, ovisno o okolini u kojoj se nalaze, mijenjaju svoja svojstva, tj. mijenja se način njihova izgovora.

Prepoznaj argumentacijske pogreške!

1. Kako možeš tvrditi da zastupaš interese građana kad si tijekom rata, kada je državi bila najpotrebnija pomoć, boravio u Njemačkoj?
2. Muškarci su oduvijek bili snažniji spol, koji je ratovao i brinuo se da prehrani svoju obitelj, dok su žene brinule o potomstvu i kući. Stoga se ni danas muškarci ne bi trebali baviti kućanskim poslovima.
3. Pušenje marihuane vodi do ovisnosti o heroinu, jer kako su istraživanja potvrdila, većina ovisnika o heroinu u svom je životu konzumirala marihuanu.
4. Katolička crkva snažno osuđuje pobačaje pa i mi smatramo da ih treba zabraniti.
5. Ako nam je toliko ljudi dalo povjerenje na izborima znači da dobro radimo svoj posao.
6. Znam da sam prešla ulicu dok je na semaforu bilo crveno, ali kasnim na vlak, a sljedeći mi ide tek za dva sata.
7. Što Vi imate govoriti o sukobu interesa, Vaša je stranka pod istražnim postupkom, a bivši predsjednik već godinu dana u Remetincu.
8. Nije ni čudo što si bolestan kad si po ovom vremenu išao van bez jakne.
9. Ako ozakonite istospolne brakove povećat će se broj razvoda.
10. Ako ne prekinete s istraživanjima na obogaćenom uranu, bombardirat ćemo vas.
11. A: Mislim da bi smo manje novca iz državnog proračuna trebali ulagati u vojsku.
B: Znači Vi biste Hrvatsku ostavili bez ikakve obrane u slučaju rata.
12. Jesi li još uvijek egocentričan kao što si bio?
13. Žene su ravnopravne muškarcima, zato treba spojiti muški i ženski tenis u jednu kategoriju.

Cilj ovih vježbi je prepoznati argumentacijske nelogičnosti i pogreške kako bi se poboljšala slušalačka i kritička kultura publike.

Teze za debatu

1. Alkohol treba zakonski regulirati kao i droge.
2. Istospolni parovi trebaju imati pravo na brak, a ne samo na registrirano partnerstvo.
3. Droge se trebaju legalizirati.
4. Pravo na besplatno i svima dostupnu vodu temeljno je ljudsko pravo.
5. Abortus - pravo na izbor ili privilegija?
6. Privatno školovanje je kupovanje diplome.
7. Treba dopustiti školovanje kod kuće.
8. Treba uvesti obavezno testiranje učenika na droge.
9. Treba vratiti vojnu obvezu.
10. Treba uvesti fizičko discipliniranje u škole.
11. Treba ukinuti izručivanje hrvatskih državljana stranim sudovima.
12. Demokracija nije najbolji oblik vladavine.
13. Treba uvesti kazne za jezik mržnje na internetu.
14. Roditeljima veganima, koji ne dopuštaju konzumiranje namirnica životinjskog porijekla, treba oduzeti djecu.

Ovaj popis teza za debatu služi kao predložak za samostalno sastavljanje debatnih tema.